

HET BUITENVELD WORDT KOEGRASPOLDER

J.T. Bremer

Woestijn

Het in 1817/1818 op staatskosten bedijkte Buitenveld (Koe gras) was achteraf te vroeg bedijkt. De gronden waren op veel plaatsen nog te weinig opgeslibt en de zeer losse zanderige bodem bleek uiterst gevoelig voor verstuing. De auteur van een verhandeling over het "toegangbaar maken van duinvalleien" schreef dat twee in 1817 door het Gouvernement gegraven dwarsvaarten en een vaart in de lengte van het Koe gras, reeds in 1821 alweer grotendeels waren dichtgestoven.¹ Niet voor niets sprak Hildebrand (Nicolaas Beets) in zijn verhaal 'Teun de Jager' (Camera Obscura, 1841) over "de woestijn van het Koe gras". In het bijna vierduizend hectaren grote Buitenveld, voornamelijk bestaande uit wei- en hooilanden en enige honderden hectaren nollen (lage duinen), stonden, evenals vóór de bedijking de eerste decennia slechts een tiental boerenbehuizingen.

De samensteller van het Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden A.J. van der Aa schrijft in 1845:

"De bedijking welke in 33 perceelen verdeeld is, staat bij de landbouwers in Noord-Holland meer algemeen onder de naam van "Het Buitenveld"

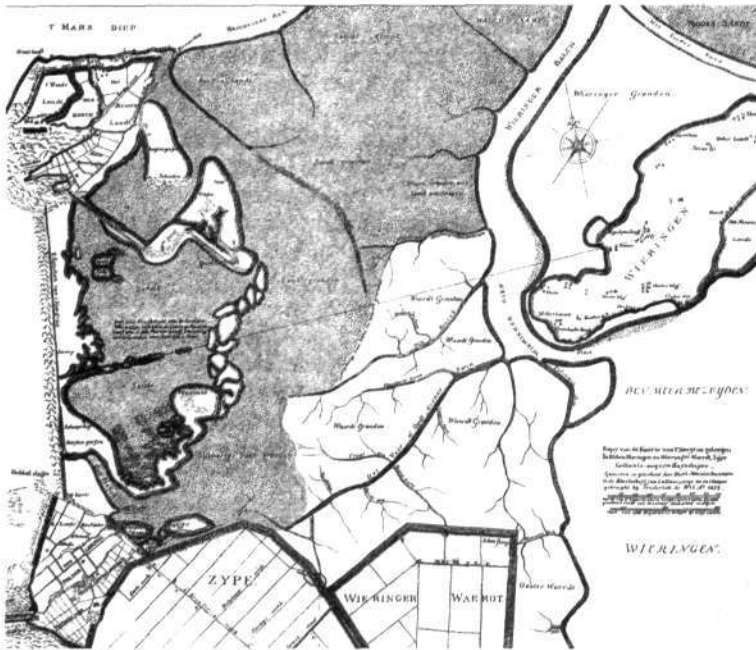
*bekend, waarhenen men in het voorjaar pinken, lammeren, veulens enz. zendt, die daar voor weinig geld worden gehoed en in het najaar teruggehaald."*²

In dit opzicht was er dus nog weinig veranderd ten opzichte van de periode vóór de bedijking, want ook toen liet men in de zomer veel jongvee van elders tijdelijk in het Buitenveld grazen.

Verkoop gronden

Hoewel men van staatswege van meet af aan van plan geweest is de gronden door veiling van de hand te doen, heeft het tot 1849 geduurd eer het zo ver kwam. Vooral in de eerste decennia was er weinig verandering in de situatie opgetreden. Uit een verslag uit 1849 blijkt dat er eerst in 1832 een tiental woningen werd bijgebouwd en in 1840 nog eens veertien. Het totaal van behuizingen in het jaar van de verkoop was opgelopen tot 52. Slechts drie woningen, aldus het verslag, behoorden aan de pachters zelve, waarvan de helft boerderijen.

"Deze hofsteden, de eene op grooter - de andere op kleiner schaal, zijn allen nagenoeg op het Noord-

'Kopy van de Kaerte van T'Koegrass geleegen Tusschen Wieringen en Wieringer Waerd, Zype, Callants-ooge, en Huysduyne - Gemeeten en geteekend door Dirck Abbestee Secretaris in de Heerlicheyt van Callantssooge en in 't kooper gebragt by Frederick de Wit, Anno 1672.'

Ontginning

De koper droeg het beheer over aan zijn schoonzoon jhr. mr. Cornelis van Foreest te Heiloo. De heer J. Swerver, opzichter van de rijkswaterstaat te Alkmaar, werd administrateur. Beide mannen hebben met veel energie de ontginning en verbetering van het Koegrass aangepakt. Reeds in 1852 waren er 19 nieuwe boerderijen gebouwd, en vier dwarsvaarten gegraven, te weten: de Callantsoogervaart, de Middenvliet, de Schoolvaart en de Doggersvaart, samen 18,9 km lang, waardoor het tot dusverre vrij primitieve noord-zuid lopende afwateringssysteem een flinke uitbreiding verkreeg. Voorts werden twee stenen schutsluizen voor de verbinding met het Noordhollandskanaal gebouwd, alsmede zeven bruggen. Ook werden wegen aangelegd, meer dan 15 km scheidingssloten gegraven en vele duikers, dammen, enzovoorts gemaakt.⁴ Voor de spoorlijn Alkmaar Den Helder (1865) werd 18,5 ha grond afgestaan voor f 23.700,- en een draaibrug over het Noordhollandskanaal gemaakt.

In 1870 waren er 98 woningen (waaronder 54 boerderijen) en 573 bewoners.⁵ Er is dan sprake van 300 hectaren bouwland (rogge, haver, gerst, aardappelen), maar het belangrijkste blijft vee-teelt.

Hollands model vervaardigd, bijgevolg hoofdzakelijk ingerigt voor hoornvee en zuivel. De paarden en schapen vinden hun voedsel en verblijf des zomers en des winters in het open veld.³

Het verslag noemt zo'n 1200 stuks rundvee, rond 3500 schapen en ongeveer honderd paarden.

"De schapen komen vooral in die gedeelten goed voort, waar het drinkwater brak is."

Waarschijnlijk heeft dit te maken met de in brak water gebieden niet voorkomende leverbotziekte, een in die tijd zeer veel voorkomende gevreesde ziekte onder schapen en runderen. De leverbot heeft namelijk als 'tussengastheer' een zoetwaterslakje nodig (*Linnaeatruncatua*), die in grote delen van het Buitenveld niet kon bestaan, omdat het water te ziltig was.

"De groengewassen zijn haver, gerst en kanariezaad, zwaardere gewassen worden er niet geteeld."

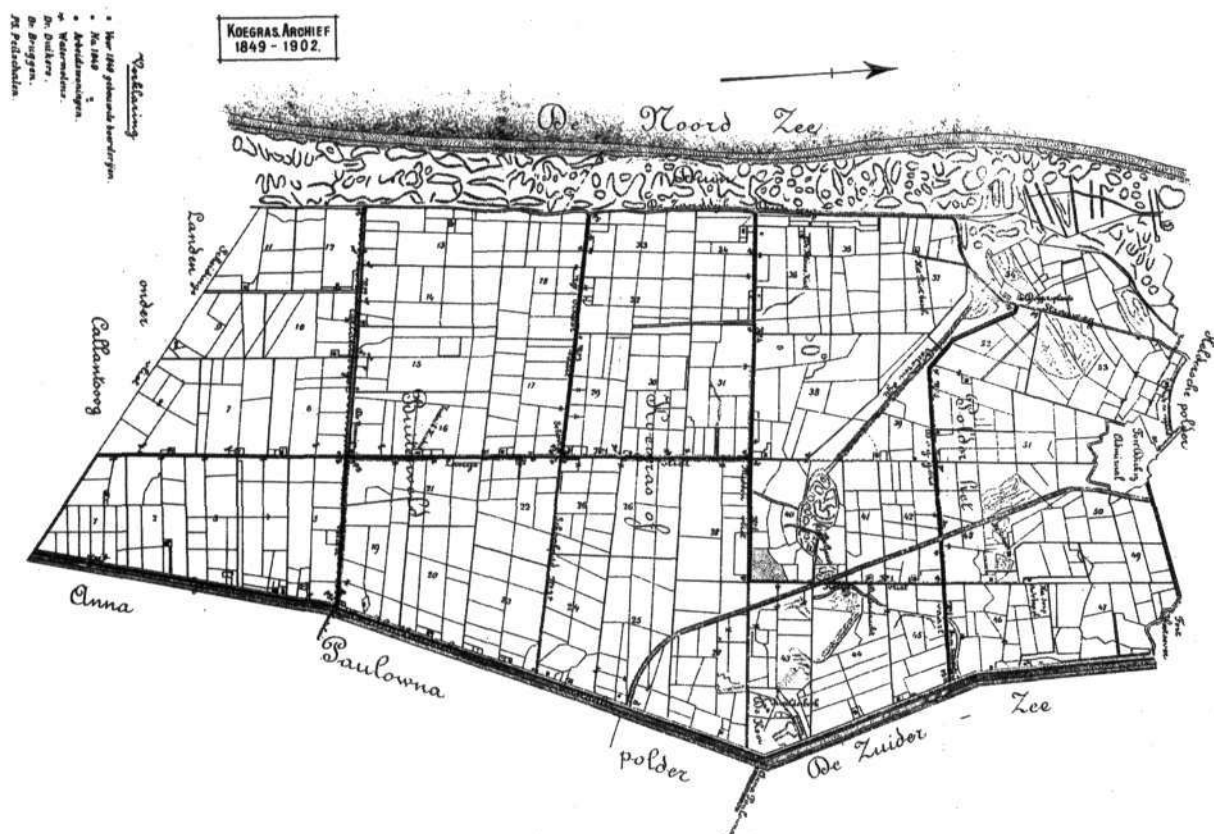
Aldus het verslag.

"Houtgewas is zeer gering. Op een voor den wind beschut plekje vinden wij eenige wel tierende abeelen - en vlierstruiken. Trouwens (er) wordt van de boomteelt weinig werk gemaakt en het blijft de vraag of met eenigen toeleg ... niet even bevredigende resultaten als op andere plaatsen aan de zee-kust zouden te erlangen (=bereiken) zijn."

In 1849 is nagenoeg het gehele Buitenveld (3875 ha incl. opstallen) verkocht voor f 689.951,- aan Mr. Pieter Loopuyt (1791-1872) te Schiedam.

Mr. Pieter Loopuyt (1791-1872), bankier, stichter van de firma P. Loopuyt & Co, lid van de Eerste Kamer der Staten Generaal, wethouder te Schiedam.

Koegras Archief 1849-1902.

School

Reeds in 1836 was op initiatief van enkele belanghebbers in overleg met Domeinen (Alkmaar) en het gemeentebestuur van Den Helder in een houten directieket, staande in het midden van de polder, een schooltje gevestigd voor ongeveer 30 kinderen. De toen twintigjarige Hendrik Daarnhouwer uit Den Helder, de latere Directeur van de Kweekschool van onderwijzers te Den Helder, werd er de eerste en voorlopig enige onderwijzer.

In 1870 schonk Mr. Pieter Loopuyt f 1.000,- voor de stichting van een nieuw schoolgebouw, onder voorwaarde dat de kinderen uit het tot de gemeente Callantsoog behorende gedeelte van het Koegras, ten alle tijden óók naar deze school konden gaan. De school telde toen zeventig leerlingen en twee onderwijzers.⁶

Gereguleerde polder (1873)

Bij de dood van Mr. P. Loopuyt (1872) werd de totale waarde van de bezittingen in het Koegras geschat op f 2.055.082,-. Het Koegras werd onder de acht kinderen verdeeld en een jaar later heeft één van de erven drie plaatsen publiek doen verkopen. De grond die in 1849 ongeveer f 150,- per ha had opgebracht, werd in deze jaren voor f 500,- à f 1000,- verkocht.⁷ We willen hierbij wel aantekenen dat juist in de periode 1850-1870 vooral de veeteelt in ons land een grote bloeiperiode doormaakte.

Er was inmiddels (27 augustus 1873) een bijzonder reglement van bestuur voor de bedijking vastgesteld, waarbij van de drie bestuursleden één als voorzitter zou optreden. Verkiesbaar was elke ingeland die

10 hectare in eigendom zou hebben.

Jhr. Mr. Dirk van Foreest, kantonrechter te Schagen werd de eerste voorzitter, als leden traden op Jhr. Mr. Cornelis van Foreest (Heiloo) en Jan Loopuyt (Schiedam). De eerste secretaris/penningmeester werd M.J. Tiele, landbouwer te Anna Paulowna. Pas in 1904 kwam er een nieuw reglement, waarbij een dijkgraaf en vier heemraden het dagelijks bestuur en met een college van tien hoofdingelanden het algemeen bestuur vormden.⁸

Agrarische crisis ±1880-1900

Ten gevolge van een ernstige crisis in de Westeuropese landbouw daalden de landprijzen in de tachtiger jaren aanzienlijk. Saunders spreekt zelfs van een teruggang tot op een derde of een vierde! Volgens deze auteur waren de prijzen echter "in 1899 weer gestegen... tot meer dan de helft der vroegere bedragen." Hij noemt in 1902 66 hoeven en 47 arbeiderswoningen, 2498 stuks melk- en fokvee, 375 paarden en 2034 schapen.

"De schapenfokkerij was iets teruggelopen, doch daartegenover de runderhouderij snel vooruitgegaan, terwijl ook het getal paarden flink gestegen was. Bovendien roemden de Koegrasser boeren op eene verdrievubbeling van hunnen oogst.

Dat de vooruitgang van Koegras ook na 1902 van belang was en men niet tegen nieuwigheden opzag, wordt bewezen door de stijging der pacht en koop-prijzen en het grote gebruik van kunstmest."

De pachtprizen, aldus deze auteur, waren opgelopen van f 8,- à f 10,- per ha voor de minste tot f 30,- à f 35,- per ha voor de beste gronden in 1896/97 tot f 25,- voor de minste en f 55,- voor de beste gronden in 1909. De koopprizen waren in die jaren verdubbeld: van f 75,- voor de minste tot f 500,- voor de beste gronden in 1896/97 naar f 500,- tot f 1200,- in 1912.⁹ Opvallend is ook dat het enorme verschil in grondprijzen langzaam verminderde.

Behalve het toenemend gebruik van kunstmest is vooral ook de sterk verbeterde waterbeheersing van grote betekenis geweest, terwijl tenslotte "een betere grondbewerking toegepast door betere werktuigen" eveneens van belang was.¹⁰

Hoewel de veeteelt nog steeds hoofdzaak is en er in deze jaren twee coöperatieve zuivelfabriekjes, de Eersteling (1891) en de Eendracht (1900) gesticht zijn, was de akkerbouw vooral in de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) van grote betekenis en wordt ook een begin gemaakt met de bloembollencultuur.

Loopuytdorp

In 1909 vond Pieter Loopuyt, een kleinzoon van mr Pieter Loopuyt, elf mensen bereid om samen met hem een maatschappij te vormen teneinde in de nabijheid van de school tot stichting van een kleine nederzetting te komen. Deze Maatschap kocht 2,61 ha

uit de verkoop van de heer Poortman, verdeelde de grond in 22 perceeltjes rond een plein en verkocht deze percelen aan enkele handwerkslieden en neringdoenden: Jan de Graaf, timmerman aan het Loopuytpark no. 2 was de eerste, gevolgd door Piet Kuit, met een schilderswerkplaats.

Simon Petrus van Nuland, manufacturier (= textiel-venter) in de Anna Paulownapolder en Maarten Noot, kruidenier, waren de eerste neringdoenden. Maarten Noot, aanvankelijk spoorwegaarbeider wiens vrouw de overweg bij halte Koegras bediende en spoorkaartjes verkocht, was al in 1904 met een kruidenierszaakje in het buurtschap de Kooy begonnen, maar verhuisde in 1908 naar Loopuytdorp.

Al gauw bleek de belangstelling voor vestiging in het dorp zo groot dat het initiatief genomen werd tot stichting van een Nederlands Hervormde kerk.

De benodigde grond werd gratis beschikbaar gesteld door de Maatschap. De eerste steen werd op 8 oktober 1909 gelegd door Pieter Loopuyt, de initiatiefnemer van de Maatschap. De kerk, gebouwd door de plaatselijke aannemer Jan Smit (Blauwe Keet) en Jan de Graaf, naar een ontwerp van H.G.Th. Mann uit de Zijpe, werd op 30 april 1910 ingewijd door ds A.E. Griethuizen van Huisduinen.¹¹ Pas in 1935 werd

er naast de kerk een pastorie gebouwd en werd Julianadorp 'hoofdgemeente' en Huisduinen 'bijgemeente'. Na de Tweede Wereldoorlog kwam Huisduinen bij Den Helder en werd Julianadorp kerkelijk geheel zelfstandig.

Julianadorp

Bij de eerstesteenlegging van de kerk was een verzoek ingediend aan Hare Majesteit Koningin Wilhelmina, om de nederzetting de naam Julianadorp te mogen geven naar de in dat jaar geboren dochter van de Koningin.

In 1912 werd de bouwmaatschappij 'Juliana' opgericht met het doel in het dorp woningen te bouwen voor arbeiders en andere particulieren die zich hier wilden vestigen.

Koninklijk bezoek

Op 30 mei 1919

"mocht een stralend en bevlagd Julianadorp Koningin Wilhelmina, Prins Hendrik en Prinses Juliana voor den speciaal voor het dorp bestemd bezoek ontvangen. Na een bezoek aan de door de landbouwleraar J. de Vries gestichte proeftuin, aan de bekende oudzeeredder J. Duit en een t.b.c. patiëntje, werd de kerk bezocht. In de kanselbijbel schreven de drie koninklijke gasten elk een tekst."¹²

NAAR aanleiding van de eerste steenlegging der kerk in het centrum van den polder 'HET KOEGRAS' op 8 October jl. heeft de Maatschap, welke zich ten doel stelt de bewoonbaarheid van den polder te bevorderen door het stichten van een buurtschap of dorp aldaar, gemeend den 8en October als stichtingsdatum te mogen aannemen, en waar nu deze datum in het geboortjaar van Hare Koninklijke Hoogheid Prinses Juliana valt, meende zij, toen de vraag zich voordeed van het geven van een naam aan meergenoemd dorp, niet beter te kunnen doen dan door te besluiten daaraan den naam 'JULIANADORP' te geven.

Zij gaf van dit voornemen kennis aan Hare Majesteit de Koningin bij schrijven van 20 October jl. en mocht daarop tot hare groote vreugde van H.M. de volgende mededeeling ontvangen:

HET LOO 3 November 1909

'Met waardeering werd door Hare Majesteit kennis genomen van het voornemen der belanghebbenden om aan het nieuw gestichte dorp den naam 'JULIANADORP' te geven.'

De particuliere Secretaris van H.M. de Koningin,
w. g. F.L.M. VAN GEEN.

DEZE heugelijke mededeeling geeft de Maatschap aanleiding ten spoedigste uitvoering aan haar voornemen te geven en zij heeft thans de eer U mede te deelen, dat vanaf heden het nieuwe dorp, in het midden van den polder 'Het Koegras' gelegen, den naam 'JULIANADORP' draagt.

OVERTUIGD dat bewoners en belanghebbenden zullen medewerken, dat het nieuwe dorp zich den koninklijken naam waardig zal toonen,

SCHIEDAM,
8 November 1909.

Namens de Maatschap,
P. LOOPUYT, Directeur.

De Parkstraat met Kerk. In de beginjaren werd deze straat evenals de Proeftuinweg 'Achterbuurt' genoemd (de achter het pleintje liggende buurt).

Bloembollencultuur

Evenals in de omliggende Zijpe en Anna Paulownapolder (Breezand) had men na de Eerste Wereldoorlog een begin gemaakt met de bloembollencultuur. Maar deze teelt, waarvoor de grond zo uitstekend geschikt bleek, bleek buitengewoon conjunctuur gevoelig. Juist in deze bedrijfstak werden, als gevolg van de economische crisis van de jaren dertig, grote verliezen geleden en moest menig bollenveld weer weiland worden.

Tweede Wereldoorlog

In de Tweede Wereldoorlog werden in het Koegras op tal van plaatsen bunkers gebouwd en werd op de hoogte van strandpaal 6 een zigzag lopende tankwal van de duinen tot aan het Noordhollandskanaal gemaakt met aan de noordzijde een mijnenveld en aan de zuidkant eventueel een te inunderen strook. Van de Middenvliet had men een 'tweede linie' gemaakt met tal van grotere en kleinere bunkers, versperringen enzovoorts. Na de oorlog is niet alleen een grote verschuiving naar de bollenteelt opgetreden, maar is vooral het toerisme een belangrijke bron van inkomsten geworden. De uitbreiding van de stad Den Helder in het noordelijk deel van het Koegras en de uitbreiding van Julianadorp met stedelijke bebouwing naar het zuiden en het westen is zo groot geweest, dat sedertdien echt niet meer van Buitenveld gesproken kan worden.

Literatuur

- 1 D.T.Gevers. Verhandeling over het toegankelijk maken van duinvalleijen langs de kust van Holland. Amsterdam, 1826.
- 2 A.J. van der Aa, Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden, deel 6. Gorkum, 1845, blz.512.
- 3 Verslag van A.Blussé en K.Hartog te Dordrecht gemaakt op verzoek van mr P.Loopuyt, opgenomen in J.Belonje, Het Koegras. Den Helder, 1974, blz.64-70.
- 4 J.Hendrikx, Het Koegras, toen en nu. In: West-Friesland Oud en Nieuw, 1963, blz.154.
- 5 P.H.Witkamp, Aardrijkskundig Woordenboek van Nederland. Tiel, 1877, blz.661.
- 6 J.Hendrikx, blz.156.
- 7 D.Dekker, Ontwikkelingsgeschiedenis en beschrijving der gemeente Den Helder. Berkhout, 1875, blz.193.
- 8 J.Belonje, Het Koegras, blz.70 e.v.
- 9 J.M.L.Saunders, Beknopte schets van de economische positie van Helder. Helder, 1918, blz.35, 36.
- 10 J.T.Bremer, De Zijpe, deel II (1813-1920). Schoorl, 1991, blz.186.
- 11 E. de Graaf-Hoornsman, Julianadorp, het hart van het Koegras. 1984.
- 12 J.Hendrikx, blz.159.